

tevâzu, kanaat gibi konulara dair sözle-
rinden derlenen eser, Muhammed Ab-
dürrahîm Muhammed tarafından başı-
na Hasan-ı Basrî'nin hayatı ve yaşadığı
dönemle ilgili bir mukaddime eklenerek
yayınlanmıştır (Kahire 1991).

Hasan-ı Basrî'nin devrin âlim ve yöne-
ticilerine yazdığı bazı mektuplar, Ahmed
Zekî Safvet'in *Cemheretü resâ'ili'l-'Arab*
adlı eserinde neşredilmiştir (Beyrut, ts.,
II, 233-234, 324-334). Hasan-ı Basrî'ye
bunlardan başka *el-Kırâ'e, Nüzûlü'l-*
Kur'ân, Kitâbü'l-'Ade'd fi'l-Kur'ân, Ri-
sâle fi't-tekalîf ve Kitâbü'l-İhlâş (He-
diyyetü'l-'ârifîn, I, 265) gibi risâleler de
nisbet edilmektedir (Ebû Nuaym, I, 134;
Sezgin, I, 592-593).

Literatür. Çeşitli tabakat ve tarih ki-
taplarında, tasavvuf ve mezhepler tarihi
kaynaklarında hayatı, eserleri ve görüş-
leriyle ilgili dağınık bilgiler bulunan Ha-
san-ı Basrî hakkında klasik dönem müel-
liflerinden Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö.
597/1201) tarafından *el-Hasan el-Basrî*
adı altında müstakil bir eser kaleme alın-
mıştır. Hasan es-Sendûbî'nin geniş bir
mukaddimesiyle birlikte yayımlanan bu
eseri (Kahire 1350/1931) Mustafa Kaya
Velîler Serdanı Hasan Basrî adıyla Türk-
çe'ye çevirmiştir (İstanbul 1992). Hasan-ı
Basrî, son dönem araştırmacılarının il-
gisini daha çok çekmiş bulunmaktadır.
İhsan Abbas'ın *el-Hasan el-Basrî: sîre-*
tühû ve şahsiyyetühû, te'âlimühû ve
ârâ'ühû (Beyrut 1952), Muslih Seyyid Bey-
yûmî'nin *el-Hasan el-Basrî min 'amâli-*
katî'l-fikr ve'z-zühûd ve'd-da'Ve fi'l-İs-
lâm (Kahire 1404/1984, 2. bs.), Osman
Erkmen'in *Büyük Velî Hasan-ı Basrî*
Hazretleri ve Hikmetli Sözleri (Anka-
ra 1978), Mustafa Saîd el-Hin'in *el-Ha-*
san b. Yesâr el-Basrî: el-hakîmü'l-vâ'iz
ez-zâhidü'l-'âlim (Dimaşk 1416/1995),
Abdullah b. Muhammed Ahmed ez-Zeh-
rânî'nin *el-Hasan el-Basrî ve menhe-*
cühû fi'd-da'Ve (yüksek lisans tezi, 1406,
Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-
İslâmiyye, Riyad) adlı çalışmaları onun-
la ilgili belli başlı monografileri teşkil eder.
Muhammed Abdürrahîm, onun Kur'an
âyetleriyle ilgili yorumlarını çeşitli tefsir-
lerden derleyerek *Tefsîrû'l-Hasan el-*
Basrî adıyla yayımlamıştır (I-II, Kahire,
ts.). Ayrıca Ahmed İsmâil el-Basî't *el-Ha-*
san el-Basrî müfessiren (Amman 1985),
Etem Levent *Hasan-ı Basrî ve Tefsîr İl-*
mindeki Yeri (doktora tezi, 1978, AÜ İlähiyat Fakültesi), Ömer Yûsuf Kemâl *el-*
Hasan el-Basrî ve tefsîruh (doktora te-
zi, 1404/1984, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Me-
dine), Şîr Ali Şâh *Merviyâtü'l-Hasa-*

ni'l-Basrî fi tefsîri'l-Kur'ân (yüksek li-
sans tezi, 1408, el-Câmiatü'l-İslâmiyye,
Medine) ve Sâhib Ebû Cenâh *ez-Zavâ-*
hirü'l-luğaviyye fi kırâ'ati'l-Hasan el-
Basrî (Basra 1985) adlı eserleriyle Ha-
san-ı Basrî'nin tefsir ve kıraat yönünü in-
celemişlerdir. Diğer taraftan Ömer Abdü-
lazîz el-Cuğbeyr *el-Hasan el-Basrî ve*
hadîşühü'l-mürsel adlı kitabıyla (Am-
man 1407/1987) onun hadis ilmindeki, İb-
râhim Ebû Sâlim de *el-Hasan el-Basrî*
ve egeruhû fi'l-fikhi'l-İslâmî adlı çalış-
masıyla (Kahire 1980) fıkıh ilmindeki ye-
rini ortaya koymuş, Hasan-ı Basrî'nin fet-
vaları ve fikhî hükümleri Muhammed
Revvâs Kal'acî tarafından bir araya geti-
rilerek *Mevsû'atü fikhî'l-Hasan el-Ba-*
srî adı altında neşredilmiştir (I-II, Beyrut
1409/1989).

Hasan-ı Basrî'yi çeşitli yönleriyle ele
alan pek çok ilmî makale arasında şunlar
zikredilebilir: Hans Heinrich Schaefer, "*Ha-*
san al-Basrî. Studien zur Frühgeschichte
des Islam" (*Isl.*, XIV [1925], s. 1-75);
Gotthelf Bergsträsser, "*Die Koranlesung*
des Hasan von Basra" (*St.I*, II [1926], s.
11-57); Helmut Ritter, "*Studien zur Ge-*
schichte der islamischen Frömmigkeit: I
Hasan el-Basrî" (*Isl.*, XXI [1933], s. 1-83);
Julian Obermann, "*Political Theology in*
Early Islam, Hasan al-Basrî's treatise on
qadar" (*JAOS*, LV [1935], s. 138-162); R.
Demonts, "*Notes sur une parole d'Al-Has-*
san al-Basrî" (*BIFAO*, XXXVIII [1939], s.
205-216); Michael Schwarz, "*The Letter*
of al-Hasan al-Basrî" (*Oriens*, XX [1967],
s. 15-30); Robert Caspar, "*Un mystique*
engagé dans le cité: Hasan al-Basrî" (*IBLA*,
XXX [1967], sy. 117, s. 35-65); Osman Ka-
radeniz, "*Hasan el-Basrî ve Kelâmî Görüş-*
leri" (*DüİFD*, II [1985], s. 135-156); Ab-
dullah Aydınli, "*Hasan Basrî Hayatı ve Ha-*
dis ilmindeki Yeri" (*EAÜİFD*, sy. 8 [1988],
s. 91-113); Semîr Şerîf Sittîtiyye, "*Tahli-*
lû'z-zavâhiri's-şavtiyye fi kırâ'ati'l-Hasan
el-Basrî" (*Mecelletü Külliyyeti'd-dirâsâ-*
ti'l-İslâmiyye ve'l-'Arabiyye, sy. 8 [Dubai
1415/1994], s. 179-208).

BİBLİYOGRAFYA :

Hasan el-Basrî, *ez-Zühûd* (nşr. M. Abdürrahîm),
Kahire 1991; a.mlf., *Tefsîrû'l-Hasan el-Basrî*
(nşr. M. Abdürrahîm), Kahire, ts. (Dârü'l-Hadîs),
nâşirin mukaddimesi, I, 3-57; İbn Sa'd, *et-Taba-*
kât, VII, 156, 169, 175; Halife b. Hayyât, *et-Taba-*
kât (Ömerî), s. 280; Câhiz, *el-Beyân ve't-teb-*
yîn, I, 63-66, 211; II, 28; İbn Kuteybe, *el-Ma'â-*
rif (Sâvî), s. 194; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Kahi-
re 1374, XXI, 30; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 59,
87; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 202;
Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 131-134, 147; Şerîf el-
Murtazâ, *el-Emâlî*, Kahire 1954, I, 106; Ebû
Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, Kahire 1961, I,
31, 305; İbn Hazm, *el-Faşl*, III, 7, 273, 283; V, 21;

Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 179-181;
Kuşeyrî, *Risâle* (Uludağ), s. 179-181; Gazzâlî, *İh-*
yâ, Kahire 1939, I, 68, 70; Şehristânî, *el-Milel*,
Beyrut 1975, I, 47, 48; Attâr, *Tezkiretül-euliyâ*
(trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 69-85;
İbnü'l-Cevzî, *el-Hasan el-Basrî*, Kahire 1350/
1931; a.mlf., *Kitâbü'l-Kuşşâs ve'l-müzekkirîn*,
Beyrut 1986, s. 70; a.mlf., *Şifâtü's-şafve*, III,
233; a.mlf., *Zâdül-mesir*, VII, 446; İbnü'l-Esir,
el-Kâmil, Kahire 1348, III, 193; İbn Hallikân, *Ve-*
feyât, II, 69; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, XIII,
244; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, I, 71; a.mlf.,
A'lâmü'n-nübelâ, IV, 563-588; İbnü'l-Murtazâ,
Tabakâtü'l-Mu'tezile, s. 18-24; Süyûtî, *Ted-*
ribü'r-râvî, Kahire 1966, I, 203; Şar'ânî, *et-Ta-*
bakât, I, 29; Münâvî, *el-Kevâkib*, I, 96; L. Mas-
signon, *Essai sur les origines du lexique tech-*
nique de la mystique musulmane, Paris 1922,
s. 152-179; Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretü re-*
sâ'ili'l-'Arab, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-ilmiyye),
II, 233-234, 324-334; Brockelmann, *GAL*,
I, 66, 102; *Hedyyetü'l-'ârifîn*, I, 265; Zekî Mü-
bârek, *et-Taşavvufü'l-İslâmî*, Kahire 1954, II,
11; Ma'sûm Ali Şâh, *Tarâîk*, II, 57, 75; Sezgin,
GAS, I, 591-593; İsmail Cerrahoğlu, *Kur'an Tef-*
sirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller, An-
kara 1968, s. 157, 159; Abdurrahman Bedevî,
Târîhu't-taşavvufi'l-İslâmî, Küveyt 1978, s. 83-
84; Şeybî, *eş-Şıla*, I, 313; M. Celâl Şeref, *Dirâsât*
fi't-taşavvufi'l-İslâmî, Beyrut 1984, s. 68; Ah-
med İsmâil el-Basî't, *el-Hasan el-Basrî: müfes-*
siren, Amman 1985; Süleymân el-Bevvâb, *Mî'e*
evâ'il mine'r-ricâl, Şam 1985; M. Revvâs Kal'acî,
Mevsû'atü fikhî'l-Hasan el-Basrî, I-II, Beyrut
1989; Hâşim Ma'rûf el-Hasenî, *Taşavvufu Te-*
şeyyû, Meşhed 1369 hş., s. 459; Ahmed Halîl
Cum'a, *Nisâ' min 'aşri'l-tâbi'in*, Beyrut 1412/
1992, I, 161-167; M. Mustafa el-'Azamî, *İslâm*
Fikhi ve Sünnel (trc. Mustafa Ertürk), İstanbul
1996, s. 154-157; Bustânî, *DM*, VII, 44; H. Rit-
ter, "*Hasan Basrî*", *IA*, V/1, s. 315-316; a.mlf.,
"*Hasan al-Basrî*", *EI*² (İng.), III, 247.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

Düşüncesi. Hasan-ı Basrî tâbiîn neslin-
nin önemli temsilcilerinden biridir. Bu
dönemin mensupları, Hz. Peygamber'in
tebliğinin ve hâtıralarının canlı bir şekil-
de yaşandığı ve anlatıldığı bir ortamda
yetişmişlerdir. Fetihlerin hızlı bir şekilde
gerçekleştiği bu devirde müslümanlarla
müslüman olmayanların, özellikle Arap-
ça konuşmayan hristiyan ve Mecûsîler'in
karşılaştığı çeşitli meseleler ortaya çıkmış,
Arapça bilmeyen geniş halk kitleleri
müslüman olsalar bile yeni dinlerini Arap-
lar gibi doğrudan doğruya kavrama im-
kânına sahip olmadıkları için onlara İslâm'ın
tanıtılması tâbiîn neslinin en önemli
görevleri arasında yer almıştır. Diğer
taraftan fetihlerle gelen zenginlik bazı
ahlâkî problemler doğurduğu gibi (Ebû
Nuaym, II, 155; İbnü'l-Cevzî, s. 19, 21,